

УДК 2-522:27-536.42(477.44)

ПРИДОРЖНІ ХРЕСТИ ВІННИЧЧИНИ (МАТЕРІАЛИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)**Шудляк Н.О.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті на основі досліджених публікацій та польових досліджень автора, показано які типи придорожніх хрестів зустрічаються сьогодні на території Вінниччини. Які основні поведінкові моделі використовуються при відвідуванні вказаного типу об'єктів. На основі польових матеріалів показано ставлення пересічної віруючої людини до придорожніх хрестів. Вказано, які основні обрядодії виконуються біля досліджуваного типу сакральних пам'яток. Для більшої конкретизації типів придорожніх хрестів висновки польових досліджень доповнено тематичними ілюстраціями.

Ключові слова: Вінниччина, придорожній хрест, фігура, Розп'яття, святе місце, сакральний.

Постановка проблеми. Тема народної релігійності та вивчення її складових активно вивчається науковцями. У публікаціях зустрічаємо дослідження окремих її аспектів – придорожні хрести, малі сакральні форми, церкви та монастирі. Опубліковані матеріали часто охоплюють лише певну територію України, і для комплексного вивчення питання необхідно розробити тематичні дослідження у різних регіонах країни. Це дозволить показати взаємозв'язки у духовній культурі народу на всій території одночасно. Публікація доповнить вже існуючі дослідження з цієї тематики та висвітлить особливості цієї групи сакральних об'єктів на вказаній території.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження типів придорожніх хрестів на території Вінниччини. Визначення їхніх основних функцій та значення вказаних об'єктів для віруючої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика значення сакральних об'єктів у житті народу досить актуальна. Духовне життя народу завжди цікавило дослідників, оскільки релігія суттєво впливає на всі сфери життя віруючої людини. Значна частина дослідників 1920-х років багато уваги приділяла вивченню фольклору, пов'язаного з релігією. Забрані Н. Дмитруком та О. Пчілкою матеріали дають уявлення про настрої, які переважали у сучасному їм суспільстві, особливості сприйняття подій, пояснюваних у народі як чудо [3; 13].

Особливе ставлення у вірян до придорожніх хрестів І. Ігнатенко та О. Нагорнюк досліджували

на території Волині [11]. Багато в чому висновки зроблені авторами можна екстраполювати і на територію Вінниччини. Тут також прикрашають фігури рушниками, стрічками, штучними квітами, огороджують невисоким парканом.

Малі сакральні споруди на території Поділля вивчав Ю. Блажевич. До них автор відносить і придорожні хрести. У публікації наводяться відомі об'єкти на території населених пунктів Хмельницької області. [1] Результати цього дослідження також можна частково перенести на територію Вінниччини, особливо у питаннях матеріалів з яких виготовлено хрести, їх розміщення та оздоблення.

Тематичні статті та замітки знаходимо у газетах. Про події 1920-х років писали на шпальтах «Вісти ВУЦВК» [2]. Сьогодні про значимі події релігійного життя православного населення Вінниччини пишуть на сторінках газет «Одигитрия», «Православна Вінниччина» [12; 14].

Автором цієї публікації у 2015-2016 роках на території Вінницької області було проведено польові дослідження на тему «Святині та святі місця в духовній культурі українців Поділля». Відповіді респондентів ми використаємо зі збереженням стилістичних особливостей мовлення.

Виклад основного матеріалу. У християнській вірі хрест є символом перемоги над смертю та очищення від гріхів. Ставлення віруючої людини до нього завжди набожне та благоговійне.

Придорожні хрести на вказаній території є особливим типом сакральних об'єктів. Респон-

денти при опитуванні виділяли їх як обереги, якщо вони встановлені на виїздах з населеного пункту, або як пам'ятні знаки, якщо вони встановлені на місці загибелі.

Для виготовлення придорожніх хрестів найчастіше використовують дерево – дуб або сосну, рідше камінь – граніт, мрамур, піщаник, а також метал.

Хрести на території Поділля досить розмаїта у своїй стилістиці група. На основі польових досліджень та вже опублікованих висновків їх можна класифікувати за функціональними призначенням:

1. Придорожні хрести, до яких можна віднести ті, які розташовані на виїздах з населених пунктів, на перехрестях та на місцях аварій;
2. Поклінні біля релігійних установ;
3. Пам'ятні хрести.

Розглянемо спочатку перший тип, який також можна розділити на окремі підтипи, залежно від місця розташування та особливостей сакрального значення об'єктів. Таким чином, групу придорожніх хрестів складають – фігури встановлені на в'їздах та виїздах з населених пунктів; хрести встановлені на перехрестях; пам'ятні знаки у формі хрестів на місцях, де часто трапляються аварії чи загинули люди під час дорожньо-транспортної пригоди.

Придорожні хрести, встановлені на виїздах із населеного пункту. Їх є два види: перший вид – прості, прикрашені рушником чи штучними квітами.

Другий вид – комплексні, які складаються із хреста, прибитого до нього розп'яття Ісуса, ікон, невеликого паркану, квітників з живими квітами, прикрашені рушниками, хустками, різнокольоровими стрічками.

Встановлюють їх церковні громади, якщо ж у населеному пункті кілька церков, то кожна встановлює свій хрест.

Фото 1. с. Жабокрич Крижопільського району Вінницької області. 02.02.2015 р. фото автора.
Хрест дерев'яний пофарбований та перев'язаний хусткою. Хрест латинський однорамений

Серед загальної кількості шанованих на території Вінниччини придорожніх хрестів детальніше варто описати хрест у районному центрі Калинівського району. Таке виокремлення зу-

мовлене тим, що це святе, для православного вірянина, місце має свою унікальну історію виникнення, особливі сюжетні лінії у фольклорі та усталену традицію шанування.

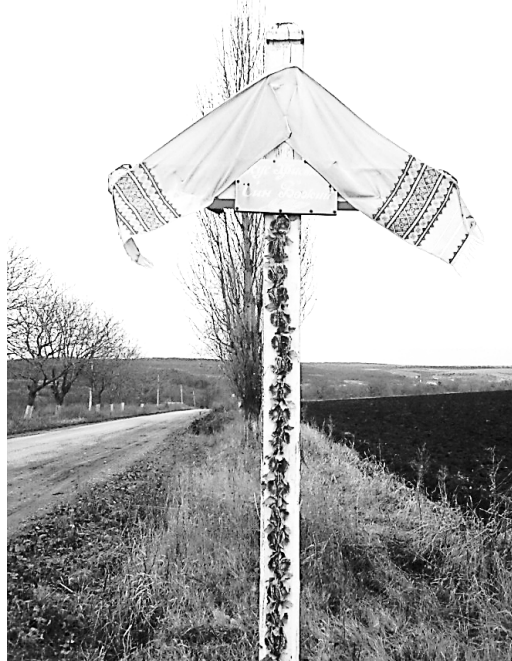

Фото 2. с. Зеленянка Крижопільського району Вінницької області. 01.02.2015 р. фото автора.
Дерев'яний хрест, пофарбований. Прикрашений штучними квітами та вишитим рушником. На поперечині прикріплено табличку з написом: «Ісус Христос – Син Божий».
Хрест латинський однорамений

Фото 3. Село Голубече Крижопільського району Вінницької області. 04.02.2015 р. фото автора.
Дерев'яний хрест, вкопаний у землю, прикрашений рушником та хусткою.
Хрест латинський трираменний

Події у м. Калинівка у 1920-х роках, чітко окреслюють ставлення віруючих людей до придорожніх хрестів. Варіанти переказів про «чудо у Калинівці» цікавили дослідників того часу, їхні доробки публікувалися на сторінках «Етнографічного вісника». За легендами наведеними у статтях О. Пчілки та Н. Дмитрука у 1923 році

до хреста, що стояв на перехресті при в'їзді у м. Калинівку, під'їхали та почали стріляти, за різними даними від одного до трьох більшовиків. Одна із куль влучила у розп'яття прикріплене до хреста і з утвореного отвору почала витікати рідина червоного кольору [3, с. 50, 56; 13, с. 43]. Народна уява пояснила це як чудо кровоточіння і до хреста почали сходитись віряни. Радянська влада силовими та судовими методами припинила масові паломництва до хреста, а у вирокі суду вказувалось: «головних організаторів, керівників та визискувачів «чуда» – позбавити волі на 5 літ з суворою ізоляцією; активних співробітників «чуда» – на 3 роки» [2, № 29, с. 3].

Фото 4. Сmt Крижопіль Крижопільського району Вінницької області. 04.02.2015 р. фото автора.
Комплекс з придорожнім хрестом: бетонна основа, розп'яття Ісуса, невеликий паркан, квітники для живих квітів, рушники, різнокольорові стрічки, штучні квіти. Хрест латинський трираменний

Фото 5. Село Городківка Крижопільського району Вінницької області. 01.02.2015 р. фото автора.
Комплекс з придорожнім хрестом: бетонна основа, розп'яття Ісуса, невеликий паркан, рушники, різнокольорові стрічки. Хрест латинський трираменний

Калинівський хрест є одним із паломницьких центрів на Вінниччині. Сюди щороку на початку липня приходять велелюдні хресні ходи. Пам'ять про чудо з хрестом жила в народі, і хоч оригінальний хрест було знищено, на його місце кілька разів ставили новий. У 1993 році на місці чуда було встановлено новий дубовий хрест, що стоїть зараз у спеціально збудованій церкві-каплиці, у якій відправляються служби місцевими та приїжджими священиками. Відновлено традицію хресних ходів з Вінниці до Калинівки. У 2003 році Калинівському чуду виповнилось 80 років. У хресній ході, яка розпочалась у Вінниці і до якої дорогою долучались усі бажаючі, взяло участь 11 тисяч прочан [14, с. 1].

Фото 6. Місто Калинівка Калинівського району Вінницької області. 02.06.2015 р. фото автора.
Калинівський хрест, покритий святковим покривалом та прикрашений штучними квітами. Хрест латинський трираменний.

У народній уяві перехрестя є місцем накопичення негативної енергії, яка може нашкодити людині. Тому для нейтралізації цієї енергії на перехрестях встановлювали хрести. На території Вінниччини це невисокі, до 150 см заввишки, комплекси, у складі дерев'яного чи кам'яного хреста, бетонної основи, інколи паркану, прикрашені штучними квітами та рушниками. Інколи, щоб не псувалась деревина, зверху прилаштовують дашок.

Люди, які втратили близьких у дорожньо-транспортних пригодах, називають святим місцем хрести чи скульптури встановлені на місці трагедії. Церква виступає категорично проти таких об'єктів, пояснюючи це тим, що надгробний хрест має бути встановлений безпосередньо у місці поховання. До того ж «при дорогах часто хоронили самогубців, а встановлення там хрестів ніби нівелює ознаку відлучення самогубця від кладовища» [4].

Фото 7. Село Жабокрич Крижопільського району Вінницької області. 01.02.2015 р. фото автора. Дерев'яний хрест, встановлений на кам'яну основу, прикрашений хусткою та штучними квітами. Для часткового збереження деревини від впливу опадів, зверху прилаштовано дашок із оцинкованої бляхи. Встановлений на перехресті вулиць Поділля та Шевченка. Хрест латинський однорамний.

Фото 8. с. Городківка Крижопільського району Вінницької області. 30.01.2015 р. фото автора. Комплекс із кам'яним придорожнім хрестом на бетонному цоколі зі сходами: кам'яний побілений хрест витесаний з піщаника, прикрашений штучними квітами та хустками, невеликий паркан. Встановлений на перехресті вулиць Гагаріна і Трублаїні. Хрест латинський однорамний.

Поклінні хрести біля релігійних установ. Зазвичай це дерев'яні хрести, такого ж типу як придорожні. Без особливих прикрас. Встановлюють їх, як правило, перед початком будівництва релігійного об'єкту (каплиця, церква, костел, монастир) для означення «присутності в цьому місці божої благодаті».

Фото 9. Автоtrasа з м. Немирів за 5 км с. Ковалівка. 13.08.2015 р. фото автора. Хрест на місці аварії, де загинула дитина. Штучні квіти та іграшки приносять рідні

Фото 10. смт Вапнярка Томашпільського району Вінницької області. 05.02.2015 р. фото автора. Поклінний хрест на території Свято-Феодорівського чоловічого монастиря. Хрест дубовий, оббитий оцинкованою бляхою золотистого кольору. Хрест латинський трираменний

Окрему групу складають пам'ятні хрести, встановлені на місцях бойових дій, спільних могилах полеглих у боях Другої світової війни, як пам'ятники жертвам голодоморів. До них віряни ставляться так само як і до придорожніх хрестів, при відвідуванні поминають полеглих.

Розглянемо поведінкові норми біля вище перерахованих сакральних об'єктів. За відомостями записаними від настоятеля Свято-Феодорівського монастиря у смт Вапнярка Томашпільського району архимандрита Серафима: «біля хреста, незалежно від того де він знаходиться, потрібно поводитись так само як у церкві, оскільки це невід'ємна частина церкви. Це святий предмет, який символізує перемогу

Христа над смертю, тому і ставитись ми до нього повинні благоговійно» [5].

Фото 11. Село Тернівка Крижопільського району Вінницької області. 02.02.2015 р. фото автора. Пам'ятний хрест у комплексі пам'ятника загиблим у роки Другої світової війни. Прикрашений вінками і штучних квітів. Хрест латинський однорамний

Жителька с. Блідки Немирівського району зауважує: «коли проходиш біля хреста, неважливо де він знаходиться, треба стати, перехреститись тричі з поклоном. Таким чином ми віддаємо шану Господу нашому, неможна сквернословити біля нього, псувати хрест – то великий гріх» [9].

Для догляду за хрестом у церкві обирається група жінок, які по черзі прибирають біля хреста, фарбують його та замінюють квіти та рушники на нові. «Це не є якась обов'язковість, але я впевнена, що ми всі ми дуже грішні, а така робота, може трохи послабить нашу грішність. Тим більше, що це не важко і по часу не довго, тому

це не складно», – розповідає жителька с. Голубече Крижопільського району Пахончак Н.М. [10].

Як і в церкву «жінка має бути одягнена пристойно, з покритою головою. Крім того, жінки які згодилися прибирати хрест перед Великоднем, повинні попросити у священника благословення на цю справу, і три дні постувати. Це робиться для того, щоб не оскверняти своєю гріховністю таку святину як хрест» [7].

Священники та віряни однаково пояснюють значення придорожніх хрестів – це обереги. «Вони охороняють населені пункти від лиха, супроводжують подорожуючих, адже кожна віруюча людина, навіть, коли їде на авто, повинна пригальмувати або збавити швидкість, та перехреститись» [8]. «У нас є невеликий хрест на перехресті, його там поставили дуже давно, але кажуть, що там його поставили люди, коли там була крута дуже дорога, і багато возів переверталось. То для того, щоб не перевертались його там поставили. То кажуть, що з тих пір більше нещастя не було» [6].

Висновки. Як помітно з нашого невеликого дослідження, хрест – один із найбільш важливих символів християнської віри, який можна зустріти за межами релігійних установ. Для віруючої людини він є незаперечним символом присутності Бога. На території Вінниччини ми виділили три основні типи хрестів – придорожні хрести; поклінні біля релігійних установ; пам'ятні хрести. Результати польових досліджень показали, що до хреста поза межами храму, віруючі люди ставляться набожно та дотримуються тих же поведінкових норм, що і в церкві. Подальші дослідження цієї теми допоможуть прослідкувати особливості форм комплексів придорожніх хрестів залежно від функціонального призначення об'єкта.

Список літератури:

1. Блажевич Ю. І. Сакральні споруди Поділля: малі форми (історія і сучасність) / Ю. І. Блажевич // Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (відп. секр.) та ін.] – Хмельницький, 2015. – Вип. 4. – С. 14-27.
2. Воронин П. Калинівські «чудотворці» перед пролетарським судом // Вісти ВУЦВК. – Харків, 1924. – № 25, 27, 29. – С. 3.
3. Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го / Н. Дмитрук // Етнографічний вісник. – К., 1925. – Кн. 1. – С. 50-65.
4. Записано 01.02.2015 р. Шудляк Н. О. від Підсадного Петра Григоровича, 1975 р.н., у с. Зеленька Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
5. Записано 05.02.2015 р. Шудляк Н.О. від Котлярова Серафима, 1974 р.н., у смт Вапнярка Томашпільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
6. Записано 08.02.2015 р. Шудляк Н.О. від Нізельської Наталії Василівни, 1976 р.н., у с. Жабокрич Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
7. Записано 11.02.2015 р. Шудляк Н.О. від Журжика Іоанна, 1980 р.н., у с. Комаргород Томашпільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
8. Записано 17.03.2016 р. Шудляк Н.О. від Краснянської Зінаїди Миколаївни, 1970 р.н., у с. Голубече Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
9. Записано 20.03.2016 р. Шудляк Н.О. від Войціцької Марії Пилипівни, 1942 р.н., у с. Блідки Немирівського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
10. Записано 30.01.2015 р. Шудляк Н.О. від Пахончак Наталії Миколаївни, 1976 р.н., у с. Голубече Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.
11. Ігнатерко І., Нагорнюк О. Придорожні хрести Полісся: функції, семантика та символіка / І. Ігнатенко, О. Нагорнюк // Народознавчі зошити, 2013. – № 1 (109). – С. 99-104.
12. Моцпан Р. 80 років Калинівському чуду / Р. Моцпан // Одигитрія. – Вінниця, 2003. – № 6 (28). – С. 2.
13. Пчілка О. Українські народні легенди останнього часу / О. Пчілка // Етнографічний вісник. – К., 1925. – Кн. 1. – С. 41-49.
14. Тисячі прочан прийшли на Іосафатову долину // Православна Вінниччина. – 2016. – № 8 (36). – С. 1.

Шудляк Н. О.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРИДОРОЖНЫЕ КРЕСТЫ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В статье на основании изученных публикаций и полевых исследований автора, показаны типы придорожных крестов, какие встречаются сегодня на территории Винницкой области. Показаны основные поведенческие модели, какие используются при посещении указанного типа объектов. На основе полевых материалов, показано отношение обычного верующего человека к придорожным крестам. Указано, какие основные обрядовые действия производятся около исследуемого типа сакральных объектов. Для большей конкретизации типов придорожных крестов, выводы полевых исследований дополнены иллюстрациями.

Ключевые слова: Винницкая область, придорожный крест, фигура, распятие, святое место, сакральный.

Shudliak N.O.

Kyiv National Taras Shevchenko University

ROADSIDE CROSSES OF VINNYTSKA REGOIN

Summary

The article is based on research publications and field studies of the author; it shows what types of roadside crosses are on the territory of Vinnytska region nowadays. What are the behavioral patterns used to visit the specified type of objects. On the basis of the field materials attitude of ordinary believing man is shown toward wayside crosses. It is indicated, what basic ceremonial actions are carried out near the investigated type of sacral sights. For the greater specification of types of roadside crosses the conclusions of the field researches are complemented with thematic illustrations.

Keywords: Vinnytsia region, a roadside cross, figure, crucifix, saint place, sacral.